

200-218). **Hadis:** *Nazmü Elfiyyeti'l-İrâkî* (Zeynüddin el-İrâkî'ye ait eserin nazma çekilmiş şeklidir; İskenderiye Mektebetü'l-belediyye, nr. 5/198); *Nazmü Nuḥbeti'l-fiker fi muşalaḥi ehli'l-eşer li'bni Ḥacer* (İskenderiye Mektebetü'l-belediyye, nr. 3553); *Bidâyetü'l-kâri' fi ḥatmi'l-Buḥârî* (Brockelmann, GAL, II, 419). Tablâvî'nin *Ḥüsni'l-vefâ' bi-ziyâreti'l-Muştafâ* adlı eserinin bir nüshası Berlin Kraliyet Kütüphanesi'nde (nr. 2593) mevcuttur (Brockelmann, *Suppl.*, II, 443).

BİBLİYOGRAFYA :

Tacü'l-arûs, [tbl] md.; *Keşfü'z-zunûn*, I, 443, 890; II, 988, 1139, 1145, 1798, 1936, 1970; Muhibbî, *Hulâşatü'l-eşer*, I, 45, 173; II, 172; IV, 428; Serkîs, *Mu'cem*, II, 2040; Brockelmann, GAL, II, 419; *Suppl.*, I, 498, 681, 761; II, 443; *İzâhu'l-meknûn*, II, 721; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 475; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 300; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 45; XIII, 15; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirin*, II, 688; Adem Ergül, *Mansûr Sibtu Nâsirüddin et-Tablâvî'nin Hayatı ve Âyetü'l-Kürsî Tefsirinin Tahkiki* (yüksek lisans tezi, 1991), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Yûsuf Zeydân, *Fihrişü maḥtûâtü Belediyeti'l-İskenderiyye*, İskenderiye 1422/2001, V, 384-385; İmâd Ali Cum'a, *el-Mektebetü'l-İslâmiyye*, Amman 1424/2003, s. 61; Ali Bulut, "Mansûr et-Tabelâvî, Hayatı, Eserleri ve 'Nazmü'l-istiâre' Adlı Manzûmesi", *ŞM*, sy. 23 (2013), s. 23-36.

ALİ BULUT

TÂDİLÎ

(التادلي)

Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed
b. Abdülkâdir el-Hasenî
et-Tâlibî et-Tâdilî
(ö. 1311/1894)

Faşlı âlim, mütefekkir ve edip.

1827'de Rabat'ta doğdu. Fas'ın Tâdile (Tâdlâ) şehrinde medfun Câbir b. Süleyman'ın soyundan geldiği ve seçercesinin Hz. Ali'ye kadar uzandığı rivayet edilir (Cirârî, II, 253). Annesi Âişe, Rabat Kadısı Sâlih el-Hükûmî'nin kızıdır. İlk eğitimini Rabat'taki âlimlerden aldı ve öğrenim için Fas şehrine gitti. Burada Ahmed el-Bennânî, Velid el-İrâkî gibi hocalardan on beş yıl süreyle fıkıh, fıkıh usulü, akâlî ve naklî ilimlerle çeşitli sanatlara dair dersler aldı. Ardından Miknâs'ta Şerif el-Merânî, Muhammed b. Hâc, Ahmed el-Mernîsî gibi âlimlerden faydalandı. Mâlikî fıkıh yanında diğer mezheplerin fıkıh konusunda da bilgi sahibiydi. Müfessirlerin âyetleri tefsir etme, âyetlerden küllî kaideler ve fikhî hükümler çıkarma yöntemlerini öğrenmek için 1278'de (1861-62) doğuya seyahat etti ve oradaki âlimlerden tefsir okudu. Mısır'da Şeyh Muhammed İliş, Şeyh el-

Bennâ gibi Ezher âlimlerinden, Mekke ve Medine'de Hanefî müftüsü Cemâl el-Hindî ve Ahmed Zeynî Dahlân'dan yararlandı. Hac vazifesini ifa ettikten sonra Kudüs ve Beyrut'a gitti. Beyrut'ta Muhammed Abdud, Emîr Şekîb Arslan ve Saîd b. Abdullah eş-Şertûnî kendisini ziyaret etti. Ardından yabancı dil öğrenmek için Avrupa'ya gitti, bir süre İspanya'da kaldı. Kültürleri tanımanın ve yazılan eserlere vâkıf olmanın o kültürleri tam anlamıyla öğrenmekle mümkün olabileceği düşüncesiyle kendini Fransızca, İngilizce, Türkçe, Farsça ve Berberice öğrenmeye verdi. Özellikle iyi derecede Türkçe öğrendi; sarf, nahiv, belâgat, tıp, felsefe, mantık, matematik, astronomi, coğrafya ve denizcilik gibi alanlarda derinleşti; doğuya ve Avrupa'ya yaptığı seyahatleriyle ilgili izlenimlerini kaleme aldı (a.g.e., II, 244).

Tâdilî, Rabat'a yerleştikten sonra ders vermeye başladı ve otuz yılı aşkın bir süre devam eden derslerinde genellikle kendi eserlerini okuttu, bu arada meclislerde verdiği dersler de rağbet gördü. Büyük şöhrete kavuştu. Öğrencileri arasında Muhammed Mekki el-Betâvirî, Ahmed el-Bennânî, Ahmed b. Kâsım Cessûs, Abdüsselâm b. Muhammed el-Alemî, Muhammed b. Abdüsselâm er-Runde, Hâşimî b. Muhammed el-Hâcevî ve Muhammed Berbiş bulunmaktadır. Şiir de yazan Tâdilî şiirlerinde Kur'an'dan, hadislerden ve âlimlerin sözlerinden alıntılara yer verdi. Ayrıca siyasetle ilgilendi. Sömürgeci güçlere karşı iş birliği yapmak ve aradaki ilişkileri güçlendirmek amacıyla Rabat'ta ileri gelenlerin yazdığı bir mektubu Sultan II. Abdülhamid'e götürdüğü ifade edilir. 18 Zilhicce 1311 (22 Haziran 1894) tarihinde Rabat'ta vefat eden Tâdilî vasiyeti üzerine ders verdiği evinde defnedildi. Öğrencileri onun için çok sayıda mersiyeye yazmıştır (a.g.e., II, 256-259).

Eserleri. Çok eser yazması dolayısıyla Süyûtî'ye benzetilen ve sürekli ders verdiği için "Şeyhü'l-Cemâa" lakabıyla anılan Tâdilî'nin çoğu risâle, hâşiye, şerh ve ihtisar olmak üzere genellikle tamamlanmamış eserlerinin sayısı 120'yi geçmektedir (Ziriklî, I, 71). Bunların çoğu kaybolmuş, kalanlar da dağılmıştır. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Hisâbü'l-ferâ'iz ve't-terekât*; *Tuḥfetü'l-aḥbâb bi-a'mâli'l-ḥisâb* (el-Mektebetü'l-vataniyye, nr. 1711); *Şerḥü's-Şifâ'* (Rabat Hizânetü'l-âmmе, nr. 2199 ♪); *Şerḥ 'ale'l-Ḥazreciyye fi 'ilmeyi'l-âruż ve'l-kâfiyye*; *Risâle fi 'ilmi'l-beyân ve şerḥ 'aleyhâ*; *Hâşiye*

'ale'l-Mevâhibi'l-ledünniye; *Târiḥu'l-İskender er-Rûmî*; *Hâşiye 'ale'l-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân li's-Süyûtî*; *İhtisârü Cezveti'l-iktibâs li'bni'l-Kâdi*; *Kâfi'r-râvî 'ani'l-Ezherî ve'l-Kefrâvî*; *en-Nuḥbetü's-şâtiyye 'alâ kavâ'idil-Lâmiyye* (İbn Mâlik'in *Lâmiyyetü'l-ef'âl*'ine yazılmış bir şerhtir, el-Mektebetü'l-vataniyye, nr. 969); *er-Riyâḥ* (denizcilik terimlerine dairdir); *İlmü'd-düvel* (Emevî, Abbâsî ve Osmanlı hükümdarları hakkında bilgilerin yer aldığı bir eserdir); *Zinetü'n-nehr bi-'ulûmi'l-baḥr* (*Risâle fi 'ilmi'l-baḥr ve'l-milâḥa*) (el-Mektebetü'l-vataniyye, nr. 1747); *Hâşiye 'alâ Mülteka'l-ebḥur*; *Hâşiye 'ale'l-Maḥallî* (Celâleddin el-Mahallî'nin *el-Bedrü't-tâilî fi ḥalli Cem'i'l-cevâmî' [li-Tâciddin es-Sübkî]* adlı eserinin hâşiyesidir); *Risâle fi 'ilmi'l-mûsikâ* (eserin *es-Sikâ' ve me'âni'l-mûsikâ, el-İrtikâ' ilâ 'ilmi'l-mûsikâ ve Eḡâni's-sukÿâ fi 'ilmi'l-mûsikâ* adını taşıyan nüshaları da vardır [el-Mektebetü'l-vataniyye, nr. 109; Mektebetü Muhammed Dâvûd, nr. 11705; Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 12063]); *Beyânü'l-murâd li-Cümeli'l-Micrâd* (İbnü'l-Micrâd'ın cümle türlerini, cümlelerin irabdaki yerini ve bunlara dair hükümleri ele aldığı manzum eserine yazılmış şerhtir; *Şerḥ 'ale'l-Cümel fi'l-İrâb* adıyla da bilinir, el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 11885); *Hâşiye 'alâ Kitâbi'r-Raḥme fi't-ḥikme* (Süyûtî'ye ait eserin hâşiyesidir); *Hâşiye 'alâ Muḥtaşari's-Senûsî* (Muhammed b. Yûsuf) (mantık ilmine dairdir); *Şerḥu İşâgüci fi'l-mantıḥ* (eserlerinin bir listesi için bk. Ziriklî, I, 71; İbn Zeydân, II, 8-12). *Abdullah el-Cirârî, Şeyḥu'l-cemâ'a el-'allâme Ebû İshâk et-Tâdilî er-Ribâtî* adıyla bir monografi kaleme almıştır (Dârülbeyzâ 1980).

BİBLİYOGRAFYA :

Cirârî, *Min A'lâmi'l-fikri'l-mu'aşır bi'l-'Udveteyn: er-Rabât ve Selâ*, Rabat 1391/1971, II, 243-259; Abbas b. İbrâhîm, *el-İlâm*, I, 191; Menûnî, *el-Meşâdirü'l-'Arabiyye li-târiḥi'l-Mağrib*, Dârülbeyzâ 1404/1983, I, 111, 163; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 71; Ebû Abdullah Muhammed b. Mustafa Bücendâr, *el-İktibâ' bi-terâcimi a'lâmi'r-Rabât* (nşr. Abdülkerîm Kerîm), Rabat 1407/1987, s. 245-262; Muhammed Haccî, *Mevsû'atü a'lâmi'l-Mağrib*, Beyrut 1417/1996, VIII, 2798; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *İthâfü'l-mütâilî' bi-vefeyâti a'lâmi'l-karni's-sâlis 'aşer ve'r-râbi'* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1997, I, 323; M. Reşid Rızâ, *Târiḥu'l-Üstâzi'l-İlmâm eş-Şeyḥ Muhammed 'Abduh*, Kahire 2006, I, 411, 412; İbn Zeydân, *Mu'cemü' ḥabakâti'l-mü'ellifin 'alâ 'ahdi devleti'l-'Aleviyyin* (nşr. Hasan el-Vezzânî), Rabat 1430/2009, II, 8-12.

HALİM ÖZNRHAN